

Jakobovits Miklós művészete

Beszéde gyors és izgatott; gondolkodása nem tűri a formaságokat, a lényegét kutatja. Folytonos izzása, lelkesedése, állandó érdeklődése művésztársai iránt, törekvése, hogy művészeti életünkbe valami friss, éltető fuvallatot hozzon, juttatta a nagyváradai csoport vezetőségébe.

A Kolozsvári Képzőművészeti Intézetben végzett pontosan két évtizeddel ez előtt, olyan korszakban, amikor, ha egy Picasso- vagy Braque-albumot át akart lapozni, külön rektori engedélyt kellett kérnie. Lautrec szomorú humorú embersége vonzotta akkoriban, és Picasso onnan kiinduló, újszerűbb kék-korszaka; József Attila mosóasszonyát álmolta vászonra, de saját életmegfigyelései is ebbe az irányba mutattak: a vakok intézetében készített tanulmányait a sajtó is méltatta. Cselekvő humanizmusa már akkor megmutatkozott.

Ha Jakobovits a zárkózottabb szellemű Kolozsvárott marad, talán tragikusabb, tömörebb humánumhoz érkezik; Várad oldottabb, kedélyesebb légköre szabadabb, csapongóbb, játékosabb megoldásokat sugallt. De felületességet nem. Az élmény őszintesége, mélysége nélkül nem tud ecsethez nyúlni. Dédelgeti, formálgatja az élményt, lassú, alapos érleléssel fejleszt a mű hangulatát. Azt festi, aminek követelő kényszerét érzi. „Azt kell megírni, ami az ember körmére ég” — állítja Thomas Mann, kedvenc, legtöbbet olvasott és újraolvasott írója, s ő ezt magára is vonatkoztatja.

Talán ezért ragaszkodik később is műveihez, az élményhez, amelyből létrejöttek, a hangulathoz, amelyek közepette kialakultak. Műveinek múlt hangulata (hiszen hangulat csak múlt lehet) azonban távol áll az impresszionistákétól: nem a látvány, nem az életérzés pillanatnyisága ez. Jakobovits valami maradandót kutat; a mindig azonos helyi színekből indul ki, s azoktól hamarosan a vibráló, atmoszférateremtő színekig jut, egy sehol nem létező, kizárólag az ő érzéseinek és témáinak megfelelő színvilághoz, amely az ember s az őt körülvevő tárgyak meghítt kapcsolatát fejezi ki.

Témaköre változatos és jellegzetesen gondolati: fest alakos kompozíciót, arc-képet, csendéletet városi tájat, de természeti tájat nem: úgy érzi, az a tőle idegen naturalista-impresszionista valórfestés felé vinné. Képei tárgyát úgy választja meg, hogy a jelenség mögötti kérdések feszültségét éreztesse, hogy létünk lényegét érintő felismeréseket tárjon elénk festői formában. Az élet mély és állandó összefüggései felé hatol a látnok feszült felfedeznivágásával, hogy láthatóvá tegye az érzékelhetetlent. Festői elhivatottsága ez.

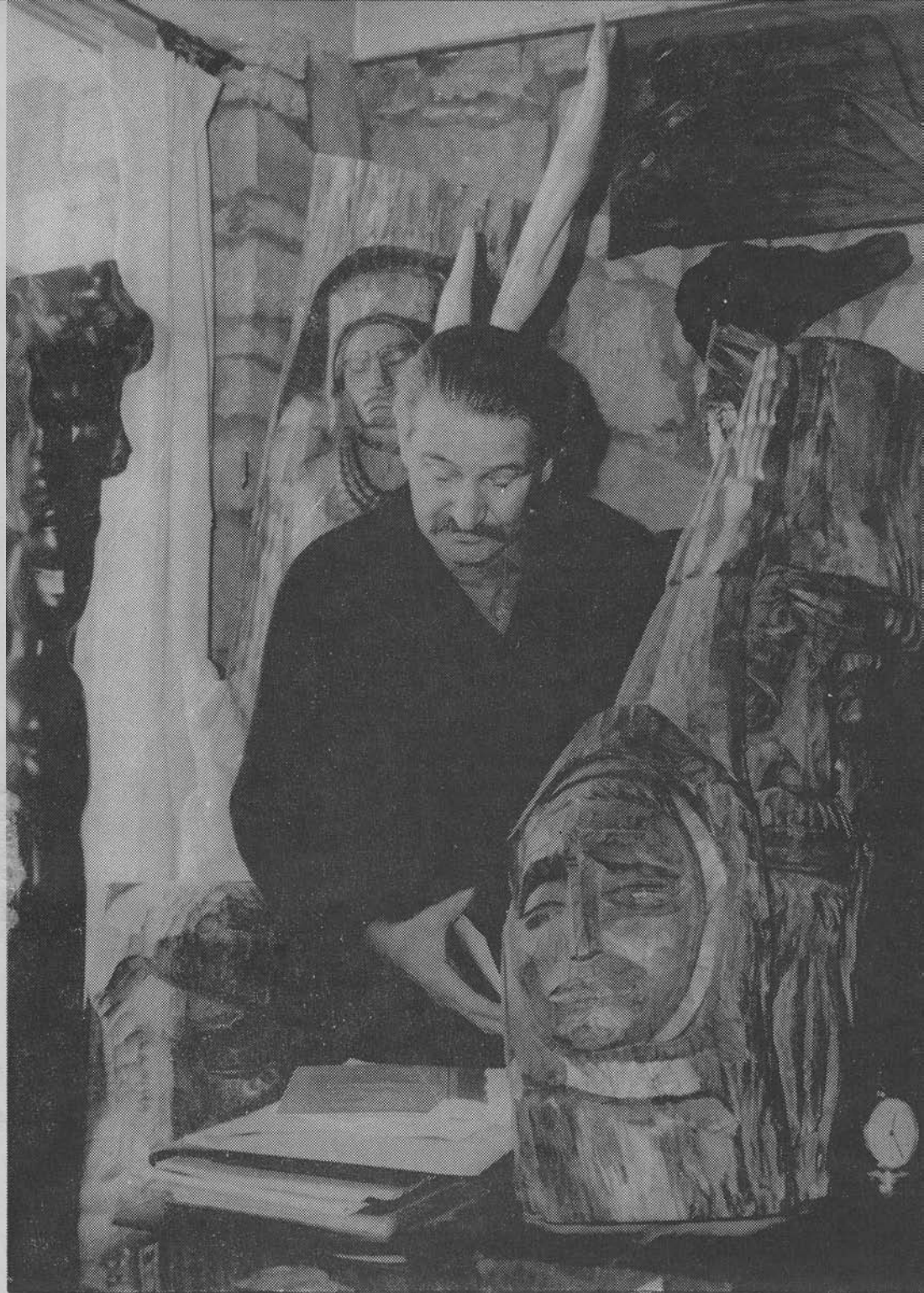
Bármennyire gondolatinak és tudatosan ellenőrzöttnek tűnnek művei, felfedezéseit, megérzéseit, átéléseit Jakobovits mindig érzelmi úton közvetíti — lírai, tragikus vagy satirikus formában, sohasem epikusan. A minden idegszálában vibráló, izzó művész számára az elbeszélő jelleg teljesen idegen marad.

Műveiben az expresszionista szélsőségek, szürrealista látomások ellenére kompozíciós rendet őriz, csaknem klasszikus egyensúlyt, sőt többnyire szimmetrikus, centrális felépítést. Érzelmi szélsőségeit, szertelenségeit a szerkezet erejével fejelmezi.

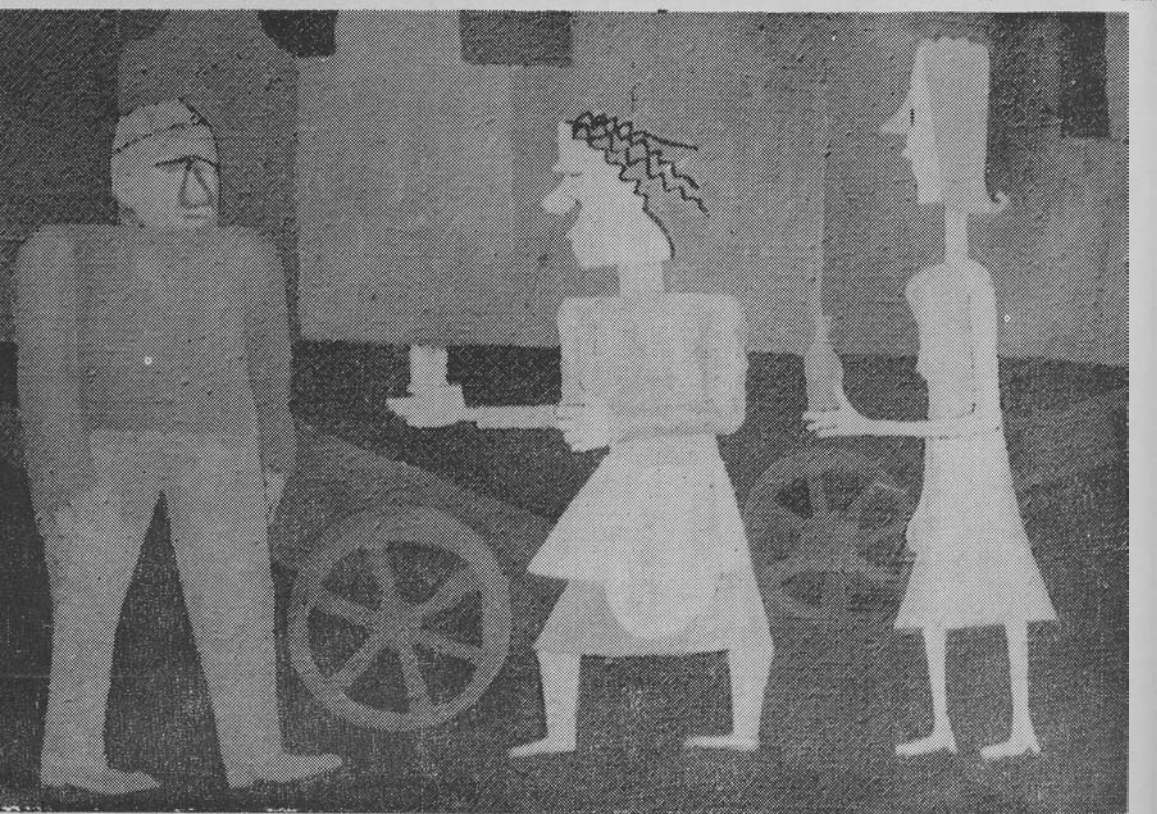
Témáihoz többször is visszatér. Tárgyból témát, témájából témakört teremt. Addig ismétli, változtatja, amíg úgy érzi, kimerítette teljesen. S máris foglalkoztatja a feladat, hogy további változatban újra elővegye, mint a művészettörténet nagy témáismétlői: Marini vagy nálunk Ziffer. Mostanában apró formaelemeket rendez más és más változatban, mint mondjuk Klee, vagy még inkább mint a keletiek. Hiszen ő is az: három évszázada mindössze, hogy örmény ősei a Kaukázusból ide vándoroltak, hogy az Ararát-hegyét — amelynek csúcán ősi hitük szerint ma is ott áll Noé bárkája — felcserélték a Kárpátokkal.

Háromszáz év nem bizonyult elégnék ahhoz, hogy több évezred beidegzéseit és hagyományait eltörölje. A mélyben munkálnak a gyökerek. Fel-feltörő emlékek nyugtalanítják és vitték hosszú vándorútra az őshazába — két ízben is. Sok élményben volt ott része, a leggyümölcsözőbb talán mégis találkozása az örmény ábécével. Az ősi ázsiai emlék azóta az európai absztrakció átirásában tér és idő különös kettősségét kapta képein.

Jakobovits sokat rajzol: parkban, cukrászdában, strandon... Sohasem a jelen-ségek lejegyzésére törekszik. Ezt csak akkor teszi, ha szükségletté válik számára.

SZERVATIUSZ JENŐ (Kabán József fotója)

JAKOBOVITS MIKLÓS: 1. EMBER JELEKKEL; 2. KOMPOZÍCIÓ

Mindig valamilyen lelki kérdésére keresi a választ. Ekörül sok vitája támadt Nagy Alberttel, ő ugyanis az élet általánosabb vonatkozásaiból indult ki, s onnan jutott el az érzelmi átéléshez, Jakobovits viszont érzelmi impulzusokból kiindulva érkezik az általánosításig. Az eredmény csaknem azonos, csupán a kiindulás ellentétes.

A lerajzolt alakot Jakobovits beleérzi pillanatnyi lelkiállapotába: vonalait máris annak megfelelően alakítja. Ez vezet túlzásaihoz, torzításaihoz, ám sohasem karikíroz öncélúan.

Formamódosításai válhatnak melegebbé vagy gúnyosabbá, de azokat mindig lelki szükséglet s maga a tárgy diktálja. Persze, beleérzését a természeti kép is köti, hiszen abból indul ki, s onnan halad aztán a fokozottabb elvonatkoztatás felé: öt-hat rajzot készít az első nyomán, egyiket a másíkról, amíg lelkiállapotának vizuális megfogalmazásához jut.

Nem vész el tehát a látványban, kezdettől távolabbi tartalmakat kutat. Ezért oly különösek a rajjai. Számára a szépség fogalma is a különössel azonosul. Már a tárgyválasztás pillanatától kezdve erre irányul a lejegyzés és a kifejezés ereje. Ezért túloz, torzít célratörően. E tekintetben Henry Moore-t követi, akinek szobrai nem klasszikus értelemben szépek: sugalló alkotásaiból a különös, a megmagyarázhatatlan, a mágikus sugárzik.

Jakobovits is mágus. Olykor az az érzésem, hogy alakjai valamilyen felső parancsra, transzban mozognak, cselekednek, élnek, s létük nyomban megszűnne, amint a mágus kimondaná a megfelelő varázsigét. Alakjait mágusbotja intésével sorakoztatja fel (vannak, akik ezt ecsetnek látják), tragikus, szatirikus vagy éppen tragikomikus megérzései szerint állítja őket élénk póre leplezetlenségükben, mintha különös színekben, fényekben villódzó, kissé homályos színpadon lennének. Ő a nem látható bábjátékos, aki láthatatlan drótokon mozgatja, rángatja, csúsztatja tova valamennyit, vagy éppen mozdulatlan ságot parancsol rájuk.

Hosszú volt az út a főiskolától a mai érett művész sokirányú keresése, újabb és újabb beteljesülése felé. Próbáljuk meg nyomon követni, a táriaton látható munkák alapján.

Friis diplomával a kezében kevés időre minden fiatal művész elbizonytalanodik. Elmarad a tanár irányítása, feladata már nem a beállított modell hibátlan visszaadása: önmagát kell megtalálnia. Önmagán keresztül a világot kell kifejeznie, azt, amit a világból asszimilálni képes, úgy, ahogyan a világot önmagán átszűri.

Jakobovitsra két kolozsvári művész hatott közvetlenül: az átszellemítő, vívódó, a világról jelképesen valló Nagy Albert, aki soha sehol sem tanított, és a derűsebb, a világot realisabban látó, nagy sikokban összegezõ Mohi Sándor, aki õt nem tanította. Már ekkor megmutatkozott azonban lényének és művészetének egyik alapvonása: a groteszk felé vitt látvány. Nagyváradon, ahova költözött, két éven át csak rajzolt tussal, természet után, minden előzetes formaelgondolás nélkül, fokozatosan beleélve magát modelljei lelkivilágába, hogy önmagát s a világhoz való viszonyát tisztábban lássa.

1961 a festészethez való visszatérés éve. Valamivel később jön létre a *Lányok, fiúk*. Fiatalok átszellemülten, ivelő vonalakban vonaglanak egy nem látható zenekar hangjaira, de érezzük, hogy valami nagyon modern muzsikát játszanak.

Segesvár ihlette *Meseváros* című, emberi alak nélküli képén a régi házak tömegeinek átköltött és újrakomponált rendje metafizikus látomássá válik. Átlényegített házeit Jakobovits már mint elemeket rendezi át, erre utal a tér közepén szétöntött élénk színű építőkockáival is; valamelyik gyermek majd csak összerakja őket, szárnyaló képzelettel, áhítatosan...

Szürrealista látomásai közül kiemelem a *Hangszerek* című képet. Ellentétben Dali lenyűgöző eszmetársításaival vagy Delvaux időtlen erotizmusával, inkább Tanguy szerkezetesebb szubjektivitása felé közelít, s a flamand primitívek tárgy-költészeté is ösztönzi. Képelete átkölti a valóságot: antropomorfizált fémfúvós hangszerei férfi- és női figurákat idéznek, a felettük lebegő gömbök pedig szférikus utalások. A formák s a színek szigorúan szimmetrikus együttese érdekelte elsősorban; az anyag: a réz, az ón; a formák kiegyensúlyozott térbeli elosztása, fényárnyék hatások és a két oldalról ugyancsak szimmetrikusan egymásnak felelgető szintónusok.

Majd újra emberi alakot mozgat, a korábbi merevség és kompozíciós elvek továbbvitelével. Természetes, hogy nem az arckifejezés lesz uralkodó: az egész alak merev mozdulata helyettesíti a holt tárgy szerepét. Így jön létre a *Bűvész*, sikerszerű látásban, dekoratív, nagy színegységekben, kemény kalligrafalással. Aztán munkái lassan oldódnak, hiszen a téma is megkivánja. A *Lények* női alakjai térben közel vannak egymáshoz, lélekben elkülönültek. Némelyik magányát a kutya enyhíti, hű melegszívű társa, amelyik nem veszi számba, hogy gazdája szép-e vagy

csúnya, elegáns-e vagy kopott, gazdag-e vagy szegény, A középső, kissé cicomázott alak két különböző fajkutyájával fájdalmasan groteszkül hat; a két szélső, kopott külsejű asszonynak kutya sem jutott. Alakjai felé itt együttérzéssel közelít a művész. Érzelmait az okker és a szürke meleg változataival tolmácsolja, s kerüli az alakok vonalának bántó torzítását. Azonosul alakjaival, átéli életviszonyaikat, sorukat, ám megközelítése nem irodalmi: az egymáshoz közel álló meleg színek meg-hitt játékán át jut el azok kifejezéséhez.

Egészen más az *Ószeres* figurája: nemcsak azért kültelki, mert az ószer a külvárosba szorult, hanem mert a bomlás dekadens lényéből és szomorú cicomáiból árad. A központi alak nemcsak külsőre bizarr: szárnalmas nonszalansza, amellyel ifjúkorának szépségkellékeit árulja, bensejében is torzult, lelkiileg groteszk figurára vall.

A *Modellek gyűlése* csöndes, harmonikus atmoszférájával — amelyet Jakobovits a háttér és az asztal egymáshoz közel álló színeivel közvetít — az alakok bizarrságát, alakoskodását szegi szembe. Az aktmodellek gyűlése lehetőség szá-mára, hogy leleplezze, a szó teljes értelmében lemeztelenítse tartalmatlan szertar-tások külsőségeit, kerámiaszobrokig vitt egyszerűsítésével pedig még élesebben áll-lítja fókuszba alakjai magatartását: a nők méla unalommal vagy tettetett érdeklődéssel hallgatják a bávatag férfiú felszólalását.

A lemeztelenített alakok szárnalmas álméltóságát, állig díszbe öltözött felka-paszkodottak álméltósága követi *Kettős házasság* és *Véndiák találkozó* című kom-poziócin — de ez már szárnalmat sem kelt. Az előbbi alakjai eszményi térben áll-dogálnak: a háttérben, a falon nagyszabású festmények díszes rámban, lábuk alatt süppedő szőnyeg. Ők birtokolják, tehát bitorolják a környezetet, amelyben idétle-nül és közönségesen mozognak. Szerepet játszanak, méghozzá rosszul, groteskségük lelki torzulásukból és környezetükkél való össze nem illésükből adódik. Az utóbbi kompozíció a szatirizálást végsőkig fokozza a művész: csaknem látomásos a buta óriások és hízelgő gnómk serege. Saját pozícióikba befagyott alakok sorakoznak: hatalmasoknak hiszik és mutatják magukat, holott gyávák, kivénhedtek, rosszak. Szerepjátásuk nemcsak őket torzítja el, hanem az őket csodáló, eláruló vagy mö-göttük megbúvó törpelelkűeket is. Vulgarizált, meglepő hatásaival, éles színellen-téteivel a művész a commedia dell'arte, továbbá Fellini filmjeinek hatásaira épít: riktó, de lefogott zöld környezetben, élesen ható vörös szalagokkal és rendje-lekkel. Végső fokon azonban ezek a színek is kellemes egységbe olvadnak, nem sokkollják a nézőt.

Jakobovits művészi törekvéseiben jól elhatárolható a kemény szín- és forma-alakítású művek egy csoportja. Nagy színelületekre épülnek, amelyekből hiányzik a festői részletek gazdagsága, a színmoduláció és az ecsetkezelés változatossága, de éppen egységük, dekoratív hatásuk és főleg meglepő szintársításuk által válnak emlékezetessé; hatásukat határozott körvonal és tömegfelépítés fokozza. A *Sisakok* című képen az asztal és a háttér egyetlen szín, a fanyar zöldesbarna umbra három tónusváltozatára épül, ebbe ágyazódnak bele a stilizált sisakok hideg kobalt- és mangánkékei. A két szín hűvös hatását a szalagok élénksárga ragyogása és játékos vonalvezetése oldja fel. Hasonlóan dekoratív felfogású az örmény épületekből kialakított, helyenként már csaknem absztrakttá váló kompozíciók hosszú sora.

Innen már csak egy lépés, szinte önkéntelenül, a teljes absztrakcióig. Bár szá-mos teljesen elvont képet mutat be, Jakobovits mégsem absztrakt festő; sokkal érzékenyebben vagy élesebben hat vissza a külvilágra, semhogy a teljes absztrahál-lással beérné. Ilyen természetű képeit inkább technikai kísérleteknek tekintem festői nyelvezetének gazdagítására. Főleg az anyag alkatát, belső mozgását, játékos-ságát kutatja, egymást átölölő vagy tagadó, harmonizáló vagy diszharmonizáló struktúrák, színharmóniák sajátját keresi. A legkülönbözőbb technikai eljárásokat, ecsetkezeléseket, felületborzolásokat, bekarcolásokat, rányomásokat, ragasztásokat alkalmaz, s a festék felrakásának számtalan változatát próbálja ki. Gyakran csak két színre épít, például a Velázqueznél megszodált korallvörös és a szürke változa-taira. Mozaikszerűen egymás mellé illesztett négyzetekből álló képeit változatosabb formai megoldású, egyenes és ívelő vonalú felületekből álló munkák egészítik ki (*Kompozíció szürkében*).

Ezek az ívelő vonalak egy adott ponton sajátos plasztikai formákká, *jelekké* alakulnak. Absztrakt vagy csaknem absztrakt jeleit Jakobovits elsősorban az ör-mény betűkből egyszerűsíti, amelyeket a mindennapi életben, élő objektumokként látott a kaukázusi városok utcáin, vagy régi könyvekbe kalligrafált különös, ívelő, kigyózó vonalaikkal ragadtatták el. Olykor ezek hétköznapi, formailag a legegysze-rűbb tárgyakkal egyesítve adják élményanyagának egyvelegét. Pusztán plasztikai, szín- és formakérdések megoldását kereső művek ezek: hol egyetlen szintónus vál-tozataira egyszerűsíti, hol felfokozza szárnalmas szín szélsőséges skálájára (*Jelek*). Újabban emberi alakkal kapcsolva, távolabbi értelmet nyernek: *Ember jelekkel*.

Külön csoportot alkotnak az üvegekről és kerámiatárgyakról festett csendéletek. A művész különböző légkörbe, más és más színű alapra vagy háttér elé helyezi egyszerű tárgyait; párbeszéd kezdődik közte és a mintakép között, újabb és újabb hangulatot teremt számára, majd emlékezetből festi. A tárgyak átlényegülnek, vesztítenek tárgyiasságukból, humanizálódnak, amint a művész szeretettel vászonra viszi, ahogy az esettel dédelgeti, térbe simogatja őket (mint ahogy adott esetben az élő alakot tárgyasítja), olyan sejtelmes rezgésű, de nem levegőt sugalló térbe sűrítve, amely új, metafizikus jelleget kölcsönöz nekik. Az ábrázolt tárgy túlnő szokványos jelentésén, ön létüké válik (mint minden művészi ábrázolás egyébként), s körötte a csönd, a megállott idő légköre árad. Művei nem oly sokkolóak, mint Chirico — még annyira sem, mint Morandi — művei, inkább líraiak. Valamennyit a sejtelmes kék színek változatában tartja, s a kobalt, ultramarin és mangán hideg hatását fehérrel vagy sárgásfehérrel még tovább fokozza. Hosszabb szemlélődés, elmélyülés után tárulkoznak csak fel ezek a művek, s olyan távoli, animisztikus világba visznek, amelyben elmosódik a holt tárgy és az élőlény közötti határvonal: *Csendélet*. S éppen ez az elvonatkoztatás, a tárgyaknak már-már személy szerinti arcmás-jellege rokonítja e műveket a portrékkal.

Portrémodelljeit jellemüknek megfelelő színakkordba, szubjektív színakkordféréba ágyazza a művész. Nem alkalmazkodik a természetben adódó színekhez, áthangolja azokat egyetlen határozott kromatikus akkordba, s rajzilag is önkényesen kialakított, következetes formavilágot teremt. A kezdeti reális rajz nyomán, fokozatos elvonatkoztatással sűrít, egyszerűsít, mind többet hagy el a valóságreszletekből, hogy a maga tömörítését emelje ki, amely szubjektív ugyan, de lényegit és egyben.

Lucia Cordescu bukaresti grafikus arcának nem szokványosan szép, de érdekes, intellektuális vonásait a formák szellemes játékával, s az arányok túlzásával súlypontoszza. Játékos rajza megbízhatóságot nyer a közel álló kékeszürke tónusok folytán; a fej differenciált tartalma átnemesedik, csaknem ünnepelessé válik, s éppen e kettősség folytán — életessé. A *Zöld portré* modelljét a formák kemény, síkszerű felépítésével, s az erős „kínai-zöld” színváltozatokkal fejezi ki Jakobovits. Játékos, humoros a fejdísz, a bizonytalan mosoly, a bábura emlékeztető kockaorr, a szem azonban szomorú; túl a formai megoldás különösségén, innen a kifejezés különössége. Egymáshoz közel álló, egymásba mosódó meleg okker és nápolyi sárga lágy színtónusain keresztül *A költő* lelki rezdüléseit, finom belső remegéseit hangsúlyozza.

Elfinomult színfokozatait, többnyire egyetlen színtónus leheletfinom változataival viszi továbbra Jakobovits női aktjain is; kitűnő kromatikai kultúráját technikai eszközökkel is támogatja. Finom okkersárga, rózsaszínes, ezüstös vagy a Nagy Albertnél látott középszürke alapra fest, ezek lágy hatásukkal az intimitás légkörének megközelítésében segítik őt. Mert nem az akt szokványos erotikuma vonzza, hanem a lelki élet, a meghittség tolmácsolása; a térbeálmódás, a rajz mély átélése és enyhén, líraian groteszk elemek fokozzák aktjainak varázsát.

A nagyváradi múzeumban van egy, kezét a mellére szorító leánykaaktja: a bimbózó, fejlődő, félig még gyermeki test indulása, félénk fényretörése, szűzies apró rezdülések és visszarettenések, az érzések végtelen változata, egyetlen képbe sűrítve. Thomas Mann írását idézi ez a mű egy tizenkét éves leánykáról, érzéseiről és átéléseiről, amikor észreveszi, hogy nőni kezd a melle. Egészen más az *Akt vörösbőben*. Nyurga, kamasz, nagyon „mai” lányt ábrázol, fején bojtos sapkával, hanyag, spleenes kontrapoztos tartásban, arcán tettetett egykedvűséggel. Megjátssza a már mindent tudó és mindent unó főlénnyét, pedig valójában még nem is igazi nő.

Jakobovits aktjainak van egy dramatizált csoportja is. A *Drapériás figura* sejtető, nyugtalanító, vészt jelző atmoszférája görög drámák levegőjét árasztja. A kép alakja különös, megállott vagy időtlené vált térben mozog; nyakába vetett, éles redőkben lobogó drapéria fokozza ezt a vészterhes, metafizikus légkört. Ezüstszürke alaptónusba ágyazva feleselnek egymásnak a kobaltkék drapériák, s ezekre visszacseng a bal kézben tartott, hasonló színű kis golyó. Hangulatteremtő szabad formatorzítások fokozzák a kifejezést, sikeresen. Olyan fokon, hogy csak a hangulat átélése után jutunk hozzá, hogy foglalkozzunk velük.

Sorstragédiát sugall a *Tánc* is. A görög mítoszok világát idézi, az alvilági lét szörnű misztériumát. Asszonyok, akiknek nem korszok megtöltése jutott osztályrészül a Léthé vizéből, hanem a tánc kegyetlen, kimerítő járása fájdalmasan, vakon, alárendelten, egy örült és soha véget nem érő kényszerű kavargásban... Zöldek és okkeres szürkék omló áradásában remeg a levegő...